

ve meseleleriyle ilgili olarak Abdülkâdir el-Cedîdî *el-Binyetü's-savtiyye fi'l-keleme-ti'l-'Arabiyye*, Hüsâm Saîd Naîmî *ed-Dî-râsâtü'l-leheciyye ve's-savtiyye*, Gânim Kaddûrî Hamed *el-Medhal ilâ 'ilmi eş-vâtî'l-'Arabiyye ve ed-Dirâsâtü's-sav-tiyye inde 'ulemâ'i't-tecvîd*, Gâlib Fâzıl Matlabî *Fi'l-eşvâtî'l-lugaviyye ve Hasan Abbas Haşâ'îşü'l-hurûfi'l-'Arabiyye ve me'ânihâ* adıyla eserler yazmış, ayrıca İbrâhîm Enîs ve Alyân b. Muhammed el-Hâzîmî tarafından bazı eserler kaleme alınmıştır (bk. bibl.).

Kıraat ve tecvid kitapları da harflerin mahreçleriyle fonetik özelliklerini konu aldığından ses bilimiyle doğrudan ilgilidir. Başta Sibeveyhi'nin *el-Kitâb*'i olmak üzere temel gramer kitaplarını esas alan bu eserler, Arap dilindeki ve Kur'an'daki seslerin tını ve nağme özelliklerine münhasır olarak ses bilimi çalışmalarının işlevsel-pratik yönünü temsil eder. Bunlara örnek olmak üzere İbn Mücâhid'in *Kitâbü's-Seb'a* adlı eseri, Mûsâ b. Ubeydullah b. Hâkân'ın *el-Kaşîdetü'l-Hâkânîyye fi't-tecvîd*'i, Muhammed b. Ubeydullah b. Süheyl en-Nahvî'nin *Kitâbü'd-Dâd ve'z-zâ'min hurûfi'l-hicâ'si*, Ebû Amr ed-Dânî'nin *et-Taḥdîd fi'l-itḳân ve't-tecvîd* adlı risâlesi, İbnü'l-Bennâ el-Bağdâdî'nin *Be-yânü'l-'uyûbe'lletî yecibü en yectenibehe'l-kurrâ' ve izâhu'l-edevâte'lletî būniye 'aleyhe'l-ikrâ'* adlı kitabı, Mekki b. Ebû Tâlib'in *Kitâbü'r-Ri'âye li-tecvî-di'l-kurrâ'e ve tahkîki(lafzi)'t-tilâve'si*, Bataleyevsî'nin *el-Fark beyne'l-hurûfi'l-ḥamse'si*, İbnü't-Tahhân'ın *Meḥâricü'l-hurûf ve şifâtühâ'si*, İbnü'l-Cezerî'nin *et-Temhîd fi 'ilmi't-tecvîd ve el-Muḳad-dimetü'l-Cezeriyye* adlı meşhur kasidesiyle *en-Neşr fi kırâ'âtî'l-'aşr'i*, İbn Ve-

sîk diye tanınan İbrâhîm b. Muhammed el-Endelüsî'nin *Fi Tecvîdi'l-kurrâ'e ve meḥârici'l-hurûf* u zikredilebilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû't-Tayyib el-Lugavî, *Merâtibü'n-naḥviyyîn* (nşr. M. Ebû'l-Fazl İbrâhîm), Kahire 1375/1955, s. 12; a.mlf., *Kitâbü'l-lbdâl* (nşr. İzzeddin et-Tenûhî), Dimaşk 1379/1960, neşreden giriş, I, 5-42; İbn Cinnî, *Sırru şinâ'ati'l-i'râb* (nşr. Hasan Hindâvî), Dimaşk 1405/1985, I-II, tür.yer.; Ahmed Ateş v.dğr., *Arapça Dilbilgisi I*, İstanbul 1964, s. 4-14; Demirhan Ünlü, *Kur'an-ı Kerim'in Tecvîdi*, Ankara 1971, s. 47-55, 59-64; Nevin Selen, *Söyleyiş Sesbilimi Akustik Sesbilim ve Türkiye Türkçesi*, Ankara 1979, s. 1-7; Ahmet Bulut, *Arap Dili Araştırmaları I*, İstanbul 2000, s. 8-16, 24-46; İbrâhîm Enîs, *el-Eşvâtü'l-lugaviyye*, Kahire, ts. (Mektebetü nehdati Mısır), s. 21-24; a.mlf., "Cühûdü 'ulemâ'i'l-'Arab fi'd-dirâseti's-savtiyye", *MMLA*, XV (1962), s. 41-49; Alyân b. Muhammed el-Hâzîmî, "el-Eşvâtü'l-'Arabiyye beyne'l-Ḥalîl ve Sibeveyhi", *Buhûşü Külliyyeti'l-lugati'l-'Arabiyye*, XI, Mekke 1405, s. 347-377; M. Hassân et-Tayyân, "İlmü'l-eşvât 'inde'l-'Arab", *MMLADm.*, LXIX/4 (1415/1994), s. 777-802; Semîh Ebû Mağlî, "Cühûdün türâsiyye fi'd-dirâseti's-savtiyye", *Mecelletü Külliyyeti'l-âdâb*, LIX/3, Kahire 1999, s. 325-343; Salman H. Al-Anî, "Şavtiyya", *El²* (Fr.), IX, 100-101.

İSMAİL DURMUŞ – AHMET YÜKSEL

SA'Y

(السعي)

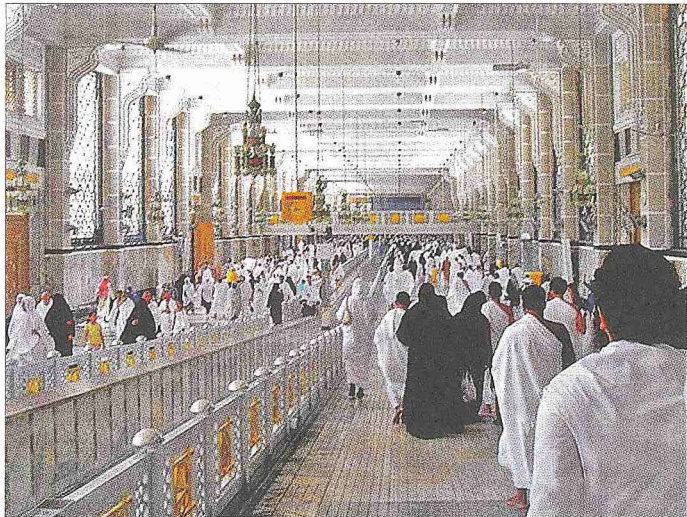
Hac ve umre ibadetlerinde Safâ ile Merve tepeleri arasında yedi defa gidip gelmeyi ifade eden fıkıh terimi.

Sözlükte "çalışmak; yürümek, koşmak" gibi anlamlara gelen sa'y, fıkıh terimi olarak hac ve umre tavaflarından sonra Safâ tepesinden başlayarak dördü gidiş, üçü dönüş olmak üzere Safâ ile Merve tepeleri arasında toplam yedi defa gidip gelme-

yi ifade eder. Gidiş ve gelişlerden her birine şavt, sa'yın yapıldığı yere mes'â denilir. Bu tepeler arasındaki sa'y yerinin uzunluğu 394,5, genişliği 20 metredir.

Kur'an-ı Kerim'de ve hadislerde sa'y kelimesi ve türevleri sözlük anlamlarıyla birçok yerde geçer. Terim anlamıyla sa'y belirtmek üzere Kur'an'da sadece tavâf (el-Bakara 2/158), hadislerde bunun yanı sıra daha çok sa'y kelimesi kullanılmıştır (Wensinck, *el-Mu'cem*, "sa'y" md.). Sa'yın Kur'an'daki dayanağını oluşturan, "Şüphesiz Safâ ile Merve Allah'ın (dininin) nişanelerindendir; hac veya umre niyetiyle Kâbe'yi ziyaret eden kimsenin onları tavaf (sa'y) etmesinde günah yoktur" meâlindeki âyet-te (el-Bakara 2/158) "günah yoktur" ifadesi sa'yın, Safâ ile Merve tepelerindeki İsâf ve Nâile adlı iki putu selâmlamak üzere yapılan Câhiliye dönemi uygulamasını çağrıştırdığını düşünen bazı sahâbîlerin bu kaygısını gidermeyi amaçlamaktadır (Buhârî, "Hac", 79, 80; İbn Hacer, III, 498). Hz. Peygamber'in hac yaparken Safâ ile Merve tepeleri arasında sa'y etmiş olması (Buhârî, "Hac", 80; Müslim, "Hac", 147) ve, "Sa'y etmek size emredildi, sa'y ediniz" buyurması sa'yın meşruiyetinin sünnet-teki delillerindendir (*Müsned*, VI, 437; ez-Zeylaî, III, 55-57). Sa'yın dinî bir hüküm oluşu ayrıca icmâ ile desteklenmiştir. İbn Abbas tarafından nakledilen ve genel kabul gören rivayete göre Hz. İbrahim'in eşi Hâcer'in, oğlu İsmâil için su aramak maksadıyla bu iki tepe arasında koşması sa'yın menşei oluşturur (Buhârî, "Enbiyâ", 9; başka rivayetler için bk. Fâkihî, II, 209-212). Muhammed Hamîdullah sa'yın ana şefkatinin ifadesi, dolayısıyla Allah'ın kullarına sevgisinin sembolü olduğunu belirtir (*İTED*, VIII/1-4 [1984], s. 149).

Sa'y Haneffî mezhebine göre hac ve umrenin vâciplerinden, diğer üç mezhebe göre ise rükünlerindendir. Hanbelî mezhebinde sa'yın vâcip veya sünnet olduğuna dair görüşler de vardır. Kırân haccında Haneffî mezhebine göre biri umrenin, diğeri haccın olmak üzere iki sa'y yapılması gerekirken cumhura göre ifrad haccında olduğu gibi tek sa'y yapılır, bu hem haccın hem de umrenin sa'yi kabul edilir. Sa'ye Safâ tepesinden başlanır, Merve tepesinden başlarsa birinci şavt geçersiz sayılır. Zira Resûl-i Ekrem, Safâ tepesine doğru yürürken Bakara sûresinin 158. âyetini okuyup burada önce Safâ'nın zikredildiğine işaretle, "Allah'ın başladığı yerden başlıyoruz" demiştir (Müslim, "Hac", 147; İbn Mâce, "Menâsik", 84).

Sa'y yerinin alt katından bir görünüşü

Sa'yin geçerlilik şartları şunlardır: 1. Sa'y ihrama girildikten sonra yapılmalıdır. Ancak bu şart sa'yin ihramlı olarak yapılması gerektiği anlamına gelmez. Zira hacın sa'yi ziyaret tavafının ardından yapıldığı takdirde -ki sünnete uygun olan budur- ihramsız yerine getirilir. Önemli olan bu sa'yden önce hac ihramının giyilmiş olmasıdır. Kudûm tavafindan veya nâfile bir tavaftan sonra yapılan hac sa'yi ise ancak ihramlı olarak yapılabilir, umre sa'yinin de ihramlı yapılması vâcibtir. 2. Sa'y tavaftan sonra yapılmalıdır, tavaftan önceki sa'y geçersiz olup iadesi gerekir. Dört mezhebe göre kudûm veya ziyaret tavafının ardından yapılabilirse de sa'yin ziyaret tavafindan sonra yapılması daha faziletli görülmüştür. Mâlikîler'e göre sa'y farz veya vâcib tavafın ardından yapılmalıdır; nâfile tavaftan sonra yapılan sa'yin iadesi, iade edilmeden ihramdan çıkılırsa ceza kurbanı kesilmesi gerekir. Şâfiî ve Hanbelîler'e göre kudûm tavafindan sonra sa'y yapılmadan Arafat'ta vakfe yapılırsa sa'y ziyaret tavafından sonraya bırakılmalıdır. 3. Hanefîler'in dışındaki üç mezhebe göre sa'y yedi şavttan, Hanefî mezhebine göre dört şavttan eksik olursa geçersiz sayılır. Ayrıca Hanefî mezhebinde sa'yin dört şavta tamamlanmaması veya yeniden yapılması halinde ceza kurbanı gerekeceğine hükmedilmiştir.

Sa'yin vâcipleri şu şekilde sıralanabilir: 1. Hanefî ve Mâlikî mezheplerine göre yürümeye gücü yetenlerin yürüyerek sa'y yapması vâcib olup bu durumdaki kimse başkası tarafından taşınarak veya binek üzerinde sa'y yaparsa ceza kurbanı kesmekle yükümlü olur. Şâfiî ve Hanbelî mezheplerine göre ise yürüyerek sa'y yapmak sünnet olup yürümeden sa'y yapan kim-

seye ceza gerekmez. 2. Hanefî mezhebine göre sa'yin yedi şavta tamamlanması vâcibtir, dört şavt ile yetinilirse eksik kalan her şavt için sadaka ödenmelidir.

Sa'yin başlıca sünnetleri şunlardır: 1. Niyet etmek. Hanbelîler'e göre sa'yde niyet şarttır. 2. Sa'ye tavaftan sonra ara vermeden başlamak. 3. Sa'yden önce ve iki rek'atlık tavaf namazından sonra Hacerüleşved'i selâmlamak. 4. Sa'y yaparken abdestli olmak. Tavaftan sonra âdet görmeye başlayan kadının sa'y yapması kerâhetsiz olarak câizdir. 5. Her şavtta Kâbe'yi görebilecek şekilde Safâ ve Merve tepelerine çıkmak. 6. Safâ ve Merve tepelerine her çıkışta Kâbe'ye dönüp tekbir, tehlil getirmek, dua etmek ve Hz. Peygamber'e salâtu selâm okumak. 7. Sa'y yapılan yerin belirli bölgesinde (günümüzde yeşil ışıkla aydınlatılmış direkler arasında) kısa adımlarla süratli ve çalınmış yürümek (hervele yapmak). Bu hüküm sadece erkekler içindir, kadınlar hervele yapmaz. Konuşmak, yemek içmek gibi tavafta mubah olan her şey sa'yde de mubahtır. Farz namaz veya cenaze namazı için sa'ye ara vermek câizdir. Sa'y esnasında alışveriş yapmak ve tavaftan sonra çok uzun müddet ara vermek ise mekruh sayılmıştır.

Hz. Peygamber sa'y yaparken Safâ ve Merve tepelerine her yönelişinde Bakara sûresinin 158. âyetini okumuştur (Müslim, "Hac", 147). Ayrıca Safâ tepesine ilk çıktığında Kâbe'ye yönedikten sonra, Safâ tepesinden inerken, hervele yaparken, Merve tepesine yaklaşırken ve bu tepeye çıktıktan sonra okuduğu dualarla ilgili çeşitli rivayetler vardır (*el-Muvatta'*, "Hac", 128; Beyhakî, V, 94-95). Ancak sa'yin her şavtında ne okuduğuna dair bilgi bulun-

mamaktadır. Günümüzde bu konuda hac rehberlerinde yer alan dualar her zaman yapılabilecek dualardan olup hac ve umre yapanlara yardımcı olmak amacıyla bir araya getirilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-'Arab, "sa'y" md.; *Müsned*, VI, 437; Müslim, "Hac", 259-264; Ebû Dâvûd, "Menâsik", 56; Ezrakî, *Ah'bâru Mekke* (Melhas), II, 67, 69, 72; Fâkihî, *Ah'bâru Mekke* (nşr. Abdülmelik b. Abdullâh b. Dehîş), Beyrut 1414, II, 209-212; Muva'ffakuddîn İbn Kudâme, *el-Muğnî*, Beyrut 1405, III, 193-199; Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, Haydarâbâd 1352, V, 94-95; Nevvî, *el-Mecmû'* (nşr. M. Necîb el-Mutî), Riyad 1423/2003, VIII, 59-66; Abdullâh b. Yûsuf ez-Zeylâi, *Naşbü'r-râye*, Beyrut 1407/1987, III, 55-57; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî* (Hatîb), III, 498; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, Beyrut, ts. (Dârü'l-fikr), II, 459-463; Şirbînî, *Muğnî'l-muhtâc*, I, 493-495; Buhûtî, *Keşşâfû'l-kınâ'*, II, 485-488; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr* (Kahire), II, 500-501; Muhammed Hamîdullah, "İslâm'da Hac" (trc. M. Âkif Aydın), *İTED*, VIII/1-4 (1984), s. 149; T. Fahd, "Sa'y", *IEJ* (İng.), IX, 97; Salim Öğüt, "Sa'y", *İslâm'da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi* (ed. İbrahim Kâfi Dönmez), İstanbul 2006, IV, 1740-1741; "Sa'y", *Mv.F*, XXV, 5-14.

SALİM ÖĞÜT

SAYD

(bk. AV).

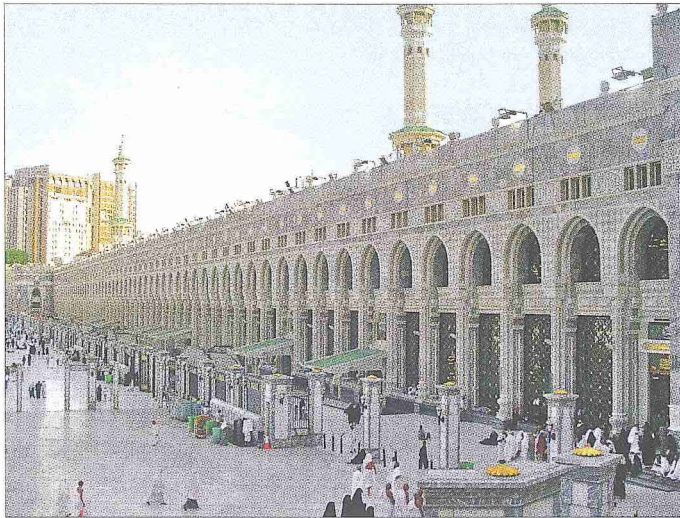
SAYDA

(صيداء)

Lübnan'ın Akdeniz kıyısında bir şehir.

Beyrut'un yaklaşık 45 km. güneyinde yer alır. Lübnan'ı oluşturan idarî birimlerden (muhafaza) Cenûb idarî bölümünün merkezidir. Fenikeliler tarafından Sidon adıyla kurulmuş olup Antik dönemde sahildeki stratejik konumu ve limanı sebebiyle önemli bir ticaret yeri idi. Asur kitâbelerinde Sidunnu, Şidunu, Ziduna, Grek ve Latin kaynaklarında Sidon ve Sidonia olarak yer almış Arapça'ya Sayda şeklinde geçmiştir. Şehir, Büyük İskender'in istilâsının ardından milâttan sonra 64 yılında bütün Suriye ve Lübnan gibi Roma hâkimiyetine girmiştir.

Sayda, Lübnan sahilindeki Irka, Cübeyl ve Beyrut gibi şehirlerle birlikte Yezîd b. Ebû Süfyan tarafından 16 (637) yılı civarında fethedildi ve Dimaşk cündüne bağlandı. Arap yarımadası ile Yemen'den getirilen çeşitli kabileler şehirde iskân edildi. Hz. Ömer'in hilâfetinin son yıllarında kısa bir süre Bizanslılar'ın eline geçtiyse de Hz.

Sa'y yerinin dış görünüşü